

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ БОТАНІЧНИЙ САД ім. М.М. ГРИШКА**

ГОМЛЯ ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА

УДК 581.527:502.62 (477.53)

***РОСЛИННІСТЬ ДОЛИНИ РІЧКИ ХОРОЛ
ТА ЇЇ ФЛОРИСТИЧНІ І СОЗОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ***

03.00.05 – ботаніка

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата біологічних наук**

Київ – 2005

Дисертацією
є рукопис

Робота виконана
в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова
Міністерства освіти і науки України

**НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
КАНДИДАТ БІОЛОГІЧНИХ НАУК, ДОЦЕНТ**

**Оляницька Лідія Григорівна,
Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, доцент
кафедри ботаніки**

Офіційні опоненти:

доктор біологічних наук, професор **Соломаха Володимир Андрійович**,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри
ботаніки

доктор біологічних наук, професор **Дубина Дмитро Васильович**,
Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, провідний науковий
співробітник відділу геоботаніки

Провідна

установа Національний аграрний університет (кафедра ботаніки)
Кабінету Міністрів України, м. Київ

Захист відбудеться 4 березня 2005 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради К 26.215.01 Національного ботанічного саду
ім. М.М. Гришка НАН України за адресою: 01014, м. Київ, вул. Тімірязєвська, 1.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного ботанічного саду
ім. М.М. Гришка НАН України (01014, м. Київ, вул. Тімірязєвська, 1).

Автореферат розісланий 3 лютого 2005 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради
кандидат біологічних наук

Н.І. Джуренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В останні десятиліття у зв'язку із посиленням антропогенного впливу на природні екосистеми особливої важливості набувають проблеми вивчення і охорони рослинного покриву річкових долин. Як відомо, рослинний покрив відіграє ключову роль у функціонуванні екосистем. Тому вирішення питання конкретного регіону не можливе без попередньої оцінки сучасного стану, змін та прогнозів на флористичному, фітоценотичному та екологічному рівнях.

Географічне положення долини річки Хорол зумовлює проникнення в долину південних (степових) елементів рослинного покриву. За останні десятиліття рослинний покрив долини зазнав значного антропогенного впливу, пов'язаного зі змінами гідрологічного режиму заплави під впливом гідроспоруд, із надмірним випасанням, із забрудненням води шкідливими викидами підприємств, із надмірним використанням води для побутових потреб, нерегульованою рекреацією, тощо. Усе це свідчить про необхідність проведення невідкладних заходів по відновленню та рестабілізації рослинного покриву цієї території та підтриманню його на належному рівні функціонування. Успішне вирішення цієї проблеми можливе лише за умови всебічного і детального вивчення флори та природних угруповань долини.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі ботаніки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова у 2000-2004 рр. і пов'язана з планом науково-дослідної роботи кафедри за темою “Агротехнічні прийоми первинної культури багаторічних лікарських рослин” (РК 0198U001680) і кафедри ботаніки Полтавського педагогічного університету імені В.Г. Короленка “Оцінка різноманітності рослинного світу Полтавщини та розробка шляхів його збереження” (1996-2000 рр.) та “Підвищення продуктивності культурних і дикорослих рослин” (2000-2004 рр.).

Мета і завдання дослідження. *Мета* даного дослідження – з'ясувати сучасний стан рослинного покриву долини р. Хорол, установити його флористичні і соціологічні особливості, закономірності його антропогенної трансформації і на цій основі надати пропозиції щодо його оптимізації та раціонального використання.

Для досягнення мети були поставлені наступні *завдання*:

- скласти характеристику фізико-географічних факторів, які впливають на формування рослинного світу регіону;
- провести порівняльно-структурний аналіз флори (з'ясувати флористичні особливості регіону);
- виявити закономірності територіального розподілу рослинного покриву;
- встановити синтаксономічний склад рослинності;
- визначити основні напрямки і тенденції антропогенних змін рослинності;
- з'ясувати стан охорони флористичного та фітоценотичного різноманіття (дати соціологічну оцінку рослинного світу регіону) ;
- розробити стратегічні напрямки оптимізації рослинного покриву.

Об'єктом дослідження є сучасний стан та зміни рослинного покриву долини річки Хорол.

Предметом – рослинний покрив долини річки Хорол.

Основні **методи дослідження** – польові (рекогносцирувальний, детально-маршрутний, еколого-ценотичного профілювання) та камеральні (структурно-порівняльного аналізу флори, класифікації рослинності за Ж. Браун-Бланке).

Наукова новизна одержаних результатів. Уперше отримано цілісне уявлення про рослинний покрив долини річки Хорол. Уперше розроблено класифікаційну схему і продромус рослинності досліджуваного регіону, що складається з 24 класів, 37 порядків, 48 союзів, 92 асоціацій, 2 субасоціацій, 27 варіантів та 32 угруповань. Описано нову для науки асоціацію *Festucetum pseudodalmaticae*. Уперше проведено класифікацію змін рослинності долини, визначено їх основні напрямки та тенденції розвитку. Установлено повний флористичний склад та структурні особливості флори вищих судинних рослин, їх поширення, екологію та біологічні особливості. Складено конспект флори долини, яка нараховує 883 види вищих судинних рослин. Уперше приведено 21 вид вищих судинних рослин для спонтанної флори Лівобережного Придніпров'я. Уперше проаналізовано репрезентативність існуючих природно-заповідних територій. Виявлені нові місцезростання 5 рідкісних видів. Запропоновано створення 6 нових природно-заповідних територій. Уперше для долини розроблено рекомендації з раціонального використання, збереження та охорони екосистем річкових долин.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали з формування репрезентативної поліфункціональної природоохоронної мережі, а також рекомендації з раціонального використання рослинних ресурсів природних кормових угідь та списки видів вищих судинних рослин флори долини, що пропонуються до регіональної охорони, передані природоохоронним установам регіону (Державне управління екології та природних ресурсів у Полтавській області), у Департамент охорони, використання та відтворення природних ресурсів Міністерства екології та природних ресурсів України. Гербарні зразки передані до гербаріїв Полтавського і Миргородського краєзнавчих музеїв, Наукового гербарію кафедри ботаніки Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка і відділу природної флори Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка. Геоботанічні описи занесено до фітоценотеки відділу геоботаніки Інституту ботаніки ім. М.Г.Холодного та відділення національної фітоценотеки при Українському фітосоціологічному центрі. Одержані наукові матеріали використовуються при викладанні курсів ботаніки, дендрології та під час польових практик із ботаніки у Полтавському державному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка і Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова. Матеріали дисертації використовуються в навчальному процесі: під час проведення лабораторних занять, польових практик, при виконанні курсових, дипломних і магістерських робіт.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним дослідженням здобувача. Усі наукові результати одержані особисто автором. Автор самостійно проводив збір фактичного матеріалу під час польових досліджень та обробив його. Наукові дослідження, які виносяться на захист, отримані здобувачем самостійно. Дисертація узагальнює результати багаторічних досліджень автора. Проведено 12 експедиційних виїздів, здійснено 492 повних геоботанічних описи, закладено 8 еколого-ценотичних профілів, зібрано понад 400 гербарних аркушів, складено картосхеми лісової рослинності (М 1:20000), картосхеми поширення рідкісних видів.

Апробація результатів дисертації. Матеріали дисертаційної роботи доповідалися на засіданнях кафедри ботаніки НПУ імені М. П. Драгоманова (2000, 2001, 2002, 2003), на Каришенських (Полтава, 2001, 2002) та Фальцфейнівських читаннях (Херсон, 2003), XI з'їзді Українського ботанічного товариства (Харків, 2001), Міжнародній науковій конференції “Ю.Д. Клеопов та сучасна ботанічна наука” (Київ, 2002), Міжнародній науково-практичній конференції “Ресурсознавство, колекціонування та охорона біорізноманіття”, присвяченій 90-річчю від дня народження Д.С. Івашина (Полтава, 2002), Міжнародній конференції “Интродукция растений. Охрана и обогащение биологического разнообразия” (Воронеж, 2002), Наукових конференціях “Еколого-біологічне дослідження на природних та антропогенно-змінених територіях” (Кривий Ріг, 2002), “Біорізноманіття: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку” (Полтава, 2004) і “Природничі науки на межі століть” (Ніжин, 2004), конференціях молодих вчених і спеціалістів “Актуальні проблеми ботаніки та екології в Україні” (сmt Зноб-Новгородськ, Деснянсько-Старогудський національний природничий парк, 2001, Львів, 2002).

Публікації. За результатами дисертації опубліковано 22 наукові праці, з яких 19 статей: 6 – у фахових виданнях (5 – опубліковано, 1 – у друці), 13 – у збірниках наукових праць і 3 – тези доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Загальний обсяг дисертації складає 393 сторінки, з них 132 сторінки основного тексту комп'ютерного набору. Дисертація містить вступ, 7 розділів, висновки, список цитованої літератури, що включає 290 найменувань, з яких 36 належать іноземним авторам. Робота включає 7 таблиць, 14 рисунків, 6 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Фізико-географічна характеристика регіону дослідження

Річка Хорол протікає у Сумській і Полтавській областях, є найбільшою правою притокою р. Псел (басейн р. Дніпро). Довжина річки від витoku до гирла 308 км (у межах Полтавщини – 241 км), площа водозбору – 3 870 км². За фізико-географічним районуванням України (Маринич, Шищенко, 1993) регіон дослідження знаходиться в межах лісостепової зони, Лівобережно-Дніпровської підпровінції, що представлена північною частиною Полтавської рівнини. По долині нижньої течії проходить межа між Південною областю Дніпровської терасової

рівнини і Північною областю Полтавської рівнини. У розділі наводиться характеристика геоморфологічної та геологічної будови, ґрунтового покриву, кліматичних умов та гідрологічних особливостей долини.

Літературний огляд

У розділі розглядаються основні періоди попередніх досліджень рослинного покриву р. Хорол на фоні вивчення флори і рослинності Полтавщини в цілому: *флористичний* (кінець XVIII – початок XIX ст.): дослідження мали переважно описовий характер і мали характер накопичення флористичних даних та першими спробами опису і класифікації рослинного покриву в окремих частинах регіону; *еколого-ценотичний* (середина XIX ст. до 80-х рр. XX ст.): розробка питань, пов'язаних із закономірностями територіального розподілу рослинності залежно від екологічних умов, дослідженням динаміки рослинності і раціональним її використанням; *комплексний* (від 80-х рр. XX ст. до нашого часу): включає дослідження рослинного покриву регіону з метою розробки синтаксономічної схеми, аналізу флори та забезпечення збереження фіторізноманітності в природно-заповідній мережі. У розділі наводиться характеристика робіт кожного періоду.

Існуючі наукові публікації мають фрагментарний характер, частина відомостей є застарілими і не дають цілісного уявлення про сучасний стан рослинного покриву.

Матеріал та методика досліджень

В основу роботи покладені матеріали польових досліджень автора, здійснених протягом 2000-2004 рр. у межах долини р. Хорол у Полтавській і Сумській областях.

Використовувалися загальноприйняті геоботанічні методи досліджень (маршрутний та напівстаціонарний) (Польова геоботаніка, т.т. 1-5, 1958-1976). Отримані матеріали включають 492 повних геоботанічних описи, 400 гербарних аркушів вищих судинних рослин, 23 картосхеми, 8 еколого-ценотичних профілів.

Розробка класифікаційної схеми рослинності долини р. Хорол здійснена з використанням флористичної класифікації за методом Ж. Браун-Бланке. Набір описів, формування та перетворення фітоценотичних таблиць здійснювалися з використанням пакету програм FICEN2 (Sirenko, 1996).

Номенклатура таксонів вищих судинних рослин наведена за “Определителем высших растений Украины” (1987), із використанням зведення С.Л. Мосякіна та М.М. Федорончука (1999).

Аналіз флори здійснено з використанням структурно-порівняльного методу (Шеляг-Сосонко, Дідух, 1983). При складанні анотованого списку флори використані власні дані автора, матеріали гербарію Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (KW).

Для з'ясування динаміки рослинності використовувався, в основному, метод порівняння, який дозволив за короткий період намітити тенденції динамічних процесів і вивести сукцесійні ряди.

Характеристика рослинного покриву долини р. Хорол

Загальна характеристика рослинного покриву

Природна та напівприродна рослинність займає у регіоні близько третини загальної площі, інша частина – це штучні або значно антропогенно трансформовані угруповання. При цьому ліси займають до 20%, луки – до 9%, болота - до 2%, а степові ділянки - менше 1% площі досліджуваного регіону.

Лісова рослинність представлена листяними лісами. Найбільші масиви лісів пов'язані з крутим і найбільш розчленованим правобережжям р. Хорол. Основні масиви заплавних лісів зосереджені в пониззі р. Хорол. Соснові ліси долини формуються на борових терасах річки зі збідненими супіщаними ґрунтами.

Рослинний покрив заплави має комплексний та строкатий характер і представлений переважно високотравними болотами і луками.

Лучна рослинність регіону складена угрупованнями класів формацій справжніх, остепнених, болотистих, торф'яних, засолених луків. Болотисті та торф'яні луки поширені у заплавах річок. Справжні луки трапляються як у заплаві, так і на суходолах. Площі остепнених заплавних лук незначні, поширені переважно у прирусловій частині заплави р. Хорол.

На терасах річки поширені солонці та солончаки (особливо в пониззі), які приурочені до солончакуватих мулуватоглеєвих та дерновоглеєвих ґрунтах у притерасній та центральній частинах заплави.

Болотна рослинність представлена мінеральними болотами, зосередженими в зоні алювіальної діяльності річки, та торфовими, що найбільш поширені у притерасній частині заплави та на депресіях надзаплавних терас.

За зайнятими площами у регіоні переважають осокові болота: 1) з переважанням кореневищних осок, які не витримують застійного водного режиму, тому торфові поклади під такими болотами незначної товщини; 2) з переважанням купинних осок, які формують основну частину торфових боліт.

Водна рослинність поширена більш-менш рівномірно у водоймах регіону дослідження. Її ценози флористично не багаті, їх розподіл пов'язаний із глибиною водойм, швидкістю течії, складом природних відкладів, а також стадіями заростання водойм.

Загалом закономірності розподілу основних формацій у регіоні є типовими для Лівобережного Придніпров'я. Плакорні ділянки займають сільськогосподарські угіддя з фрагментами лучних степів на орнонепридатних схилах балок, корінні береги річки – широколистяні ценози, ділянки лучної рослинності, у тому числі вільхові та листяні ліси, на пісках борової тераси – соснові ліси.

Рослинний покрив цієї території значною мірою трансформований і представлений сукупністю штучних, різною мірою порушених та умовно корінних ценозів, рослинність яких найменше постраждала від антропогенного втручання (Правобережні широколистяні ліси).

Класифікація

Розроблена нами класифікаційна схема та продромус рослинності включають 24 класи, 37 порядків, 48 союзів, 92 асоціації, 2 субасоціації, 27 варіантів та 32 угруповання.

Класифікаційна схема рослинності (табл. 1)

Фітоценотична характеристика рослинності

Наведено характеристику екологічних умов, поширення, структуру угруповань усіх виділених синтаксонів.

Динаміка рослинного покриву р. Хорол

Рослинний покрив долини річки Хорол значно змінився в результаті господарської діяльності людини: дигресії внаслідок викошування, випасання (в меншій мірі – рубок, рекреації), природна та штучна демуація та власне екогенез, який має регіональні особливості.

Природні зміни. До групи природних змін, виділених у класифікаційній схемі, належать такі, що відбуваються поза діяльністю людини або зумовлені лише опосередкованим впливом цієї діяльності.

Зміни внаслідок заростання пісків (псамообдукційні). Піски в долині р. Хорол знаходяться на різних стадіях заростання. На I стадії на поверхні молодих дюн формуються плями накипного лишайника *Saccomorpha uliginosa*, на II стадії поширюються *Polytrichum piliferum* із деякими лишайниками та судинними рослинами. Наступні стадії екогенезу становлять угруповання класу *Festucetea vaginatae*, що в подальшому демуають у напрямку формування лісів із домінуванням сосни, які, очевидно, слід відносити до класу *Pulsatillo-Pinetea*.

Зміни внаслідок заростання водойм та водотоків (гідрообдукційні). У межах досліджуваного регіону виділяємо наступні стадії заростання: 1) пояс вільноплаваючих гідатофітів (види класу *Lemnetea*; 2) пояс прикріплено-донних рослин, повністю занурених у воду (види класу *Potametea*, союзів *Magnopotamion*, *Parvopotamion*); 3) пояс рослин із плаваючими на поверхні води листками (види класу *Potametea*, союзу *Nymphaeion albae*; 4) пояс земноводних рослин (види класу *Phragmiti-Magnocaricetea*, *Phragmitetalia*, *Oenanthetalia aquaticae*).

Антропогенні зміни

Зміни внаслідок сінокосіння і випасання проходять у напрямку збіднення флористичного складу угруповань. Сінокосіння в заплаві Хоролу найчастіше поєднується з випасанням. Наслідком надмірного нерегульованого сінокосіння є формування монодомінантних угруповань. Традиційне використання лук як сінокосів і пасовищ обумовлює пасовищну дигресію їх угруповань. Ми виділяємо наступні стадії пасквальної дигресії: 1) сінокісна: домінування злаків першої величини, велика видова насиченість ценозів видами бобових та різнотрав'я; вплив випасання відсутній або виявляється слабо; 2) сінокісно-пасовищна: розрідження вихідного травостою, вторгнення низових злаків; поява і розвиток щільнодернинних

**Класифікаційна схема рослинності долини р.Хорол до рівня союзу
з показниками фітоценотичного багатства**

Клас	Порядок	Союз	кількість			
			асоціацій	субасоціацій	варіантів	угруповань
LEMNETEA	Lemnetalia	<i>Lemnion minoris</i>	3	0	0	0
	Hydrocharietalia	<i>Hydrocharition</i>	2	0	0	0
	Lemno-Utricularietalia	<i>Utricularion vulgaris</i>	1	0	0	0
POTAMETEA	Potametalia	<i>Magnopotamion</i>	5	0	0	0
		<i>Parvopotamion</i>	1	0	0	0
		<i>Nymphaeion albae</i>	2	0	0	0
	Callitricho-Batrachietalia	<i>Batrachion aquatilis</i>	1	0	0	0
PHRAGMITI- AGNOCARICETEA	Magnocaricetalia	<i>Magnicaricion elatae</i>	3	0	0	0
		<i>Caricion rostratae</i>	3	0	0	0
		<i>Caricion gracilis</i>	3	0	4	0
	Nasturtio-Glycerietalia	<i>Sparganio-Glycerion</i>	1	0	0	0
	Phragmitetalia	<i>Phragmition communis</i>	9	0	0	0
	Oenanthetalia aquaticae	<i>Oenanthion aquaticae</i>	1	0	0	0
	Galio palustre-Poetalia palustris	<i>Poion palustris</i>	2	0	0	0
ISOËTO-NANO JUNCETEA	Cyperetalia fusci	<i>Eleocharition ovatae</i>	0	0	0	3
SCORZONERO- JUNCETEA GERARDII	Scorzonero-Juncetalia gerardii	<i>Scorzonero-Juncion gerardii</i>	4	0	2	3
MOLINIO- ARRHENATHERETEA	Poo-Agrostietalia vinealis	<i>Poion angustifoliae</i>	2	0	0	1
	Arrhenatheretalia	<i>Arrhenatherion</i>	3	0	0	1
		<i>Festucion pratensis</i>	4	0	0	0
		<i>Cynosurion cristati</i>	1	0	0	0
	Molinietalia	<i>Deschampsion caespitosae</i>	1	0	0	0
		<i>Alopecurion pratensis</i>	1	0	0	1
<i>Calthion</i>		1	0	3	1	
TRIFOLIO- GERANIETEA	Origanetalia vulgaris	<i>Geranion sanguinei</i>	1	0	3	2
FESTUCETEA VAGINATAE	Festucetalia vaginatae	<i>Festucion beckeri</i>	2	0	0	1
		<i>Artemisio dniproicae-Salicion acutifoliae</i>	0	0	0	1

Продовження таблиці 1

Клас	Порядок	Союз	кількість				
			асоціацій	субасоціацій	варіантів	угруповань	
FESTUCO-BROMETEA	Festucetalia valesiacaе	<i>Festucion valesiacaе</i>	2	0	2	0	
BOLBOSCHOENE-TEA MARITIMI	Bolboschoenetalia	<i>Scirpion maritimi</i>	2	0	0	1	
ALNETEA GLUTINOSAE	Alnetalia glutinosae	<i>Alnion glutinosae</i>	3	0	0	0	
	Salicetalia auritae	<i>Salicion cinereaе</i>	1	0	0	0	
PULSATILLO-PINETEA SYLVESTRIS	Pulsatillo-Pinetalia sylvestris	<i>Cytiso ruthenici-Pinion sylvestris</i>	0	0	0	2	
QUERCETEA ROBORI-PETRAEAE	Quercetalia roboris	<i>Convallario majali-Quercion roboris</i>	2	0	2	1	
QUERCO-FAGETEA	Fagetalia sylvaticaе	<i>Alno-Ulmion</i>	1	0	0	1	
		<i>Carpinion betuli</i>	1	2	0	0	
RHAMNO-PRUNETEA	Prunetalia spinosae	<i>Prunion spinosae</i>	1	0	0	0	
SALICETEA PURPUREAE	Salicetalia purpureae	<i>Salicion albae</i>	2	0	0	0	
ROBINIETEA	Chelidonio-Robinietalia	<i>Chelidonio-Robinion</i>	2	0	0	1	
		<i>Chelidonio-Acerion negundi</i>	2	0	0	0	
AGROPYRETEA REPENTIS	Agropyretalia repentis	<i>Convolvulo-Agropyrion repentis</i>	3	0	4	0	
ARTEMISIETEA VULGARIS	Artemisietalia vulgaris	<i>Arction lappae</i>	3	0	2	4	
	Meliloto-Artemisietalia absinthii	<i>Dauco-Melilotion albi</i>	1	0	0	0	
CHENOPODIE TEA	Sisymbrietalia	<i>Sisymbriion officinalis</i>	3	0	3	3	
PLANTAGINE TEA MAJORIS	Plantaginetalia majoris	<i>Polygonion avicularis</i>	3	0	0	1	
	Agrostietalia stoloniferae	<i>Agropyro-Rumicion crispi</i>	1	0	0	2	
BIDENTETEA TRIPARTITI	Bidentetalia tripartiti	<i>Bidention tripartiti</i>	0	0	0	1	
EPILOBIETEA ANGUSTIFOLII	Sambucetalia	<i>Sambuco-Salicion capreae</i>	0	0	0	1	
	Epilobietalia angustifolii	<i>Epilobion angustifolii</i>	1	0	0	0	
GALIO-URTICETEA	Galio-Alliarietalia	<i>Aegopodion podagrariae</i>	1	0	2	0	
Усього	24	37	48	92	2	27	32

злаків і осок, поява бур'янів; формується в умовах епізодичного випасання після викошування; 3) власне пасовищна: повне домінування розеткового різнотрав'я; посилений розвиток щільнодернинних злаків та осок; формується при значному випасанні; 4) стадія збою: майже повне зникнення типових видів, розрідження травостою; переважання видів-патієнтів; спостерігається при перевипасанні. Наводяться суцесійні ряди пасквальної дигресії для окремих типів лук. У цілому трансформація лучної рослинності виявляється у спрощенні лучних ценозів, збільшенні площ дрібнозлакових та дрібноситникових лук, які характеризують II і III стадії пасквальної дигресії, а також розширенні площ засолених та остепнених лук.

Зміни внаслідок будівництва гідроспоруд (гідрострукцигенні) полягають у затопленні значних територій заплави. Такий вплив призводить до повної деградації заплавної рослинності, зокрема угруповань *Molinio-Arrhenatheretea*, *Salicetea purpureae*, *Alnetea glutinosae*. Після заповнення водоймища розпочинається його заростання рослинами водної (*Potametea*, *Lemnetea*) та повітряно-водної (*Phragmiti-Magnocaricetea*) рослинності, яке відбувається подібно до природного заростання водойм та водотоків внаслідок сингенезу та ендоекогенезу, що розглядалося вище.

Зміни внаслідок розорювання долини (араціогенні) призводять до майже повного зникнення та деградації угруповань *Festuco-Brometea* у бортовій частині долини, скорочення площ, зайнятих фітоценозами *Molinio-Arrhenatheretea* у середній течії, проникнення в природні фітоценози, що знаходяться поблизу орних земель, представників сегетальної (*Secalietea*) та рудеральної (*Artemisietea*, *Chenopodietea*, *Galio-Urticetea*) рослинності. Ділянки та угіддя, що не обробляються протягом 2-3 років, заростають угрупованнями *Agropyretea repentis* та *Artemisietea vulgaris*.

Зміни внаслідок забруднення води (гідроконтамінаціогенні) призводять до зниження різноманітності і часткового відмирання водної рослинності. Відновлення вихідної рослинності після порушень проходить подібно до заростання водойм та водотоків, що відбуваються в ході природного сингенезу та ендоекогенезу.

Зміни внаслідок рубок (ексцизійні). Такі види рубок як санітарні та рубки догляду сприяють проникненню до трав'яного ярусу представників лучної та синантропної рослинності та стримують розвиток тінелюбних лісових видів.

Рекреаційні зміни проходять у напрямку заміщення фітоценозів лісової та лучної рослинності дериватними угрупованнями, в яких головними компонентами є представники класів синантропної рослинності, та фітоценозами *Plantaginetea majoris*. Нами виділено чотири стадії рекреаційної дигресії фітоценозів лісової рослинності: I стадія (незначне короткочасне навантаження); II стадія (інтенсивне короткочасне навантаження); III стадія (незначне тривале навантаження); IV стадія (інтенсивне тривале навантаження). Розглядаються особливості структури ценозів

на кожній зі стадій. Внаслідок антропогенної трансформації угруповання лісової рослинності заміщуються нітрофільними ценозами класу *Galio-Urticetea*.

Зміни внаслідок евтрофування водойм (евтрофогенні) проходять в напрямку збіднення флористичного складу угруповань. Процеси евтрофізації найчастіше характерні для штучних водойм заплави (торфорозробки, старі копанки для вимочування конопель, ставки). Загалом у заплаві близько 10% водойм знаходиться на I стадії евтрофізації, близько 50% – на II стадії, близько 20% – на III, і до 20% – на IV стадії.

Зміни внаслідок підтоплення (інундаціогенні) проходять у напрямку гігрофітизації фітоценозів *Molinio-Arrhenatheretea* і заміщення їх угрупованнями *Phragmiti-Magnocaricetea*. Унаслідок ґрунтового підтоплення фітоценози *Arrhenatheretalia* (I стадія) поступово заміщуються угрупованнями *Molinietalia* (II стадія), які в свою чергу змінюються фітоценозами *Phragmitetalia* і *Nasturtio-Glycerietalia* (III стадія). Усі вони в результаті ендегенезу розвиваються до угруповань порядків *Magnocaricetalia* і *Oenanthetalia aquaticaе* (IV стадія). Унаслідок підтоплення більш мезофільні асоціації фітоценозів союзу *Alno-Ulmion* класу *Quercu-Fagetea* заміщаються угрупованнями класу *Alnetea glutinosae*.

Зміни внаслідок осушення (сікаціогенні) Ліквідація режиму надмірного зволоження через осушення на масивах із засоленими ґрунтами спричинює заміщення угруповань солеросної рослинності лучною. Очевидно, це пов'язано зі зменшенням інтенсивності транспортування капілярною вологою до поверхні ґрунту карбонатних солей.

Демутаційні зміни

Постпасквальні та пострекреаційні зміни. Демутаційні стадії представлені різними за ступенем організованості та оформленості лісовими ценозами здебільшого з домінуванням дерев-піонерів, в яких уже формується широколистяно-лісовий ярус. Для угруповань, що знаходяться на IV стадії дигресії, розвиток іде у напрямку формування рудеральних агломерацій, переважно з представників *Artemisietea vulgaris*.

Постфенісекціальні зміни. У перші роки після припинення сінокосіння (при введенні заказного режиму) помічено збільшення флористичного багатства фітоценозів. Пізніше спостерігається заліснення угідь, що має характер, подібний до попереднього типу змін.

Пострекреаційні зміни. Після усунення впливу рекреації, зокрема при введенні заказного режиму, на II-III стадіях дигресії відновлюються вихідні ценози, а на IV – спостерігається формування угруповань *Galio-Urticetea*, *Epilobietea angustifolii* (*Sambucetalia*), *Robinietaea* (*Chelidonio-Acerion negundi*), *Artemisietea vulgaris*.

Постексцизійні зміни. На перших стадіях спостерігається зникнення з трав'яного покриву тіньюлюбних видів та мохового покриву через різке збільшення

освітленості. Пізніше в угруповання проникають і займають панівне положення світлолюбні види, зокрема на місці фітоценозів в угрупованнях *Quercus-Fagetum* постексцизійна демутація супроводжується формуванням угруповань *Epilobietum angustifolii*.

Постпірогенні зміни супроводжуються відновленням травостою з високою участю вегетативнорухливих кореневищних видів. У зниженнях мікрорельєфу формується моховий покрив з *Polytrichum commune*, поодинокі зустрічаються сіянці *Betula pendula* і *Pinus sylvestris*.

Аналіз флори долини р. Хорол та її особливості

Систематичний аналіз. Флора долини річки Хорол, за нашими даними, нараховує 883 види вищих судинних рослин, що належать до 426 родів та 102 родин. Основна пропорція флори є досить високою і складає 1 : 4,18 : 8,66. Провідні родини – *Asteraceae* (12,2%), *Poaceae* (9,4%), *Fabaceae* (5,9%), *Cyperaceae* (5,8%), *Brassicaceae* (5,1%), *Caryophyllaceae* (4,6%), *Lamiaceae* (4,6%), *Scrophulariaceae* (4,2%), *Rosaceae* (4,0%), та *Apiaceae* (3,5%).

Аналіз родового спектру свідчить про переважання у флорі числа монотипних родів, які складають 63,4% від загальної кількості, хоча охоплюють лише 30,6% видів.

У родовому спектрі переважає рід *Carex*, з 36 видами (4,1% від загальної кількості). До провідних родів флори увійшли також *Veronica* (15), *Galium* (12), *Festuca* (10), *Juncus* (10), *Trifolium* (10), *Campanula* (9), *Polygonum* (9), *Potamogeton* (9), *Ranunculus* (9).

Біоморфологічний аналіз. У спектрі біоморф за загальним габітусом переважають трав'янисті рослини (89,9%), кущі складають 4,3%, дерева – 4,0%, напівкущі та кущики – 1,8%. За тривалістю життєвого циклу провідне місце належить полікарпікам (61,4%). Монокарпіки представлені 28,5% видів (11,0% малорічники і 17,6% однорічники). За розташуванням бруньок поновлення відносно субстрату переважають гемікриптофіти (50,2%), що властиве регіональним флорам Голарктики. Терофітів – 22,3%, геофітів – 11,7%, гідрофітів – 5,1%, фанерофітів – 7,6% і хамефітів – 3,2%. Кількість видів із безрозетковими (46,4%) та напіврозетковими (44,2%) надземними пагонами майже однакова, участь розеткових видів невисока (9,4%). Переважають види з кореневищною структурою підземних пагонів (42,0%). Серед них 23,2% короткочореневищні і 18,8% – довгочореневищні. 32,4% видів безкореневищні. Рослини з каудексами становлять 20,6%, бульбочкореневищні – 3,2% і цибулинні – 1,8%. Останній спектр відображає специфіку екологічних умов долини, для якої характерне переважання екотопів із достатньо вологим та рухливим субстратом (Дідух, 1992).

Еколого-ценотичний аналіз. В еколого-ценотичному спектрі переважають види лісової (24,0%), лучної (21,4%) та синантропної (20,8%) груп. Решта груп – степова (9,1%), болотна (7,5%), водна (3,3%), повітряно-водна (2,7%), псамофітна

(5,7%) та петрофітна (0,1%) є малочисельними. 5,4% видів не виявили чіткої прив'язки до певної однієї ценотичної групи, а увійшли до двох або трьох із них.

Географічний аналіз. У зональному спектрі флори найбільша участь видів температно-субмеридіональної хорологічної групи, які складають 28,6%. Провідні місця в цьому спектрі посідають також температно-меридіональна (13,7%) і борео-субмеридіональна (11,2%), а також борео-меридіональна (8,9%), температна (8,5%) та борео-теператна (8,1%) хорологічні групи. У регіональному спектрі спостерігається провідна роль видів євразійської (38,4%), європейської (22,8%), циркумполярної (16,2%) та євро-сибірської (13,4%) хорологічних груп. У кліматичному спектрі (спектрі океанічності-континентальності) провідну роль відіграють види євриокеанічної хорологічної групи, які складають понад половину видів флори (53,9%); види євриконтинентальної групи складають 19,8%, індиферентної 15,2%, євконтинентальної – 8,0% і евокеанічної – 3,2%.

Господарська структура. Значна частина видів відзначається цінними господарськими властивостями, зокрема 24% видів використовуються в народній та офіційній медицині, близько 40% видів є медоносами і пергоносами, понад 8% видів мають кормове значення, як джерело деревини використовуються 3% видів. З інших груп корисних рослин у долині відмічені запаси вітамінних (6%), волокнистих (до 2%), дубильних (до 4%), фарбувальних (5%). Близько 10% видів мають декоративні властивості. 13% видів є бур'янами сільськогосподарських культур. 38 видів є отруйними.

Аналіз особливостей поширення видів у досліджуваному регіоні. Види, що зустрічаються повсюдно у долині в певних, характерних для них стаціях, складають 51%. Флористична своєрідність *бортової частини* долини становить 40%. *Борова тераса* (22%), *низька заплава* (20%) та *середня заплава* (16%) характеризуються середнім рівнем специфічних видів. Для *високої заплави* характерно лише 2% специфічних видів.

Найбільша флористична своєрідність *середньої частини* долини (49%) пов'язана із доброю представленістю флористичного комплексу широколистяних лісів. Своєрідність флори *верхньої частини* долини (25%) визначається наявністю видів, що заходять сюди із відрогів Середньоросійської височини, не поширюючись у південно-західному напрямку. Щодо *нижньої течії* (25%), це здебільшого види, поширення яких пов'язане із долиною Дніпра та нижніми частинами її лівобережних приток.

Созологічні особливості рослинного покриву долини р. Хорол

У долині р. Хорол функціонує 31 природно-заповідна територія (ПЗТ) загальною площею 2597,92 га.

На основі комплексної созологічної оцінки до раритетної фракції флори віднесені 78 видів. Серед них 2 види, занесених до Європейського Червоного списку (*Tragopogon ucrainicus*, *Senecio borysthenticus*), 17 видів з Червоної книги

України, 9 видів з Червоного списку водних рослин України і 52 види, що пропонуються для регіональної охорони в Полтавській та Сумській областях.

У долині виявлено місцезростання 8 рідкісних синтаксонів, що занесені до “Зеленої книги України”.

Із метою підвищення ефективності охорони флори та рослинності в долині р.Хорол нами був розроблений проект “Статуту науково-виробничого використання, збереження та охорони екосистем річкових долин Полтавщини”, в якому запропоновано Рекомендації щодо науково-виробничого використання та охорони місцевих фітоценозів, зокрема щодо 1) дібров на придолинних крутосхилах та в межах придолинних ярів та балок; 2) заплавних лісів, 3) сосняків на пісках надзаплавної річкової тераси; 4) пасовищ різних типів; 5) водно-болотної рослинності.

Підготовлено наукове обґрунтування створення 6 ПЗТ загальною площею 160,5 га.

ВИСНОВКИ

Уперше з’ясовано сучасний стан рослинного покриву долини р.Хорол, встановлено його флористичні та созоологічні особливості, закономірності антропогенної трансформації. Розроблено рекомендації з оптимізації використання та раціонального використання фіторізноманіття території долини.

1. Особливості рослинного покриву долини р. Хорол обумовлені комплексом природно-кліматичних умов, пов’язаних із розташуванням регіону на межі Лісостепу і Степу та Лівобережжя і Правобережжя України.

2. Переважаючими типами природної рослинності долини р.Хорол є лісова, лучна, болотна, незначні площі займають степові та псамофітні угруповання. Природна та напівприродна рослинність займає близько третини загальної площі долини. Решта території – надмірно трансформовані або штучні екосистеми.

3. Розподіл рослинності в долині р. Хорол зумовлений значною мірою мезорельєфом території та еколого-едафічними факторами. У диференціації ценозів заплави провідну роль відіграють засолення та зволоження екоотопів.

4. Рослинність долини річки Хорол представлена фітоценозами, що належать до 24 класів, 37 порядків, 48 союзів, 92 асоціацій, 2 субасоціацій, 27 варіантів та 32 угруповань. Найвищим ступенем фітоценотичного багатства відзначаються класи *Phragmiti-Magnocaricetea* (22 асоціації) і *Molinio-Arrhenatheretea* (13 асоціацій).

5. У регіоні дослідження відмічено зростання 883 видів судинних рослин. Уперше приведено 21 вид вищих судинних рослин для спонтанної флори Лівобережного Придніпров’я. Аналіз систематичної структури флори підтвердив проміжне положення її між типовими лісостеповими та степовими флорами, що має перехідний характер між середземноморським та бореальним типами, що підтверджується спектром провідних родин. Родова структура характеризується переважанням родів із невеликою кількістю видів.

6. Біоморфологічна структура флори долини р. Хорол типова для регіональних флор помірних широт Голарктики. У флорі переважають трав'янисті рослини (89,9%), полікарпіки (61,2%); гемікриптофіти (50,2%), безрозеткові (46,4%), кореневищні (42,0%) види.

7. Еколого-ценотичною структурою флора регіону є типовою для лісостепових флор із виявленими аридно-термофільними рисами. Розподіл видів за еколого-ценотичними групами свідчить про найбільшу флористичну різноманітність лісової (24,0%), лучної (21,4%) та синантропної (20,8%) еколого-ценотичних груп.

8. Географічна структура флори долини р. Хорол свідчить про належність її до східноєвропейських степових та лісостепових флор зі значним набором видів континентальних азіатських флористичних центрів.

9. На сучасному етапі формування рослинного покриву за інтенсивністю впливу та масштабами переважають антропогенні зміни, пов'язані з впливом випасання, сінокосіння, осушенням заплави, в меншій мірі впливає рекреація, рубки догляду в лісах, зміна рівня води у водоймах та евтрофізація. Трансформація рослинного покриву відбувається в напрямку спрощення структури ценозів усіх типів рослинності, збільшення кількості нестабільних угруповань, зниження продуктивності і стійкості природних екосистем, скорочення площ цінних у ботанічному та господарському відношенні ценозів.

10. На основі соціологічної оцінки рослинного світу у складі флори виявлено 78 рідкісних видів та 8 синтоксонів, занесених до Зеленої книги України. Нами запропоновано створити 6 нових природно-заповідних об'єктів загальною площею 160,5 га. Із метою підвищення ефективності охорони фіторізноманіття долини р. Хорол нами розроблені рекомендації з раціонального використання, збереження та охорони річкових долин Полтавщини.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гомля Л.М. Фітоценотичні особливості поширення гідрофітів долини р. Хорол // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – Сер. Біологічні науки. – № 11(43), 2001. – С. 10-14.

2. Гомля Л.М. Еколого-ценотичні особливості вільхових лісів долини річки Хорол // Вісник Полтавського педуніверситету. – Сер. Екологія. Біол. науки. – Вип. 3 (24). – Полтава, 2002. – С. 36-40.

3. Гомля Л.М. Заплавні луки середньої частини долини р. Хорол (Полтавська область) і їх відношення до едафічних факторів // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – Сер. Біологічні науки. – № 1(57), 2003. – С. 21-25.

4. Гомля Л.М. Еколого-ценотична характеристика Хорольських боліт (Полтавська область) // Вісник Полтавського педуніверситету – Сер. Екологія. Біол. науки. – Вип. 4 (31). – Полтава, 2003. – С. 24-31.
5. Гомля Л.М. Рослинний покрив долини нижньої течії р. Хорол (Полтавська область) та шляхи його збереження // Вісник Львівського університету. – Серія біологія. – Вип. 35. – Львів, 2004. – С. 89-94.
6. Рослинність долини р. Хорол // Укр. фітоцен. зб. – К., 2005. – Сер. А, вип. 1(21). – с. (у друці)
7. Гомля Л.М., Оляницька Л.Г. Шляхи та принципи наукового використання сучасного вчення про екосистеми біосфери в світлі ідей академіка В.І. Вернадського // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Науково-педагогічна спадщина академіка В.І. Вернадського як планетарне явище”. – Полтава: ТОВ “АСМІ”, 2001. – С. 15-17.
8. Гомля Л.М. Фітоценотичні особливості вільшняків долини р. Хорол // Актуальні проблеми ботаніки та екології. Матеріали конференції молодих вчених – ботаніків України. – Ніжин: Наука – Сервіс, 2001. – С. 30-31.
9. Гомля Л.М. Заплавно-лучні фітосистеми долини річки Хорол та їх охорона // Экологические основы онтогенеза природных и культивируемых сообществ Евразии. Материалы XIV научной международной конференции. – Херсон: Айлант, 2002. – С. 105-108.
10. Гомля Л.М. Еколого-ценотична характеристика лікарських рослин долини р. Хорол // Міжнародна науково-практична конференція “Ресурсознавство, колекціонування та охорона біорізноманіття”. – Полтава, 2002. – С. 94-97.
11. Гомля Л.М. Ліси долини середньої течії р. Хорол (Полтавська область) / Вісник: Збірник наукових статей викладачів, докторантів, аспірантів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2002. – Вип. 1. – С. 147-149.
12. Гомля Л.М. Річкові долини Полтавщини як резервати фітоценозів та флори квіткових рослин // Ю.Д. Клеопов та сучасна ботанічна наука. Матеріали читань, присвячених 100-річчю від дня народження Ю.Д. Клеопова.– Київ: Фітосоціоцентр, 2002. – С. 358-369.
13. Гомля Л.М., Оляницька Л.Г. Прибережно-водні макрофіти як показники екологічного стану водойми // Десяті Каришинські читання: Матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції з природничих наук. – Полтава, 2002. – С. 75-76.
14. Гомля Л.М. Фітоценотична характеристика евтрофних боліт пониззя річки Хорол (Полтавська область) // Актуальні проблеми флористики, систематики, екології та збереження фіторізноманіття. Матеріали конференції молодих вчених-ботаніків України. – Львів, 2002. – С. 71-73.

15. Гомля Л.М. Водно-болотна флора долини річки Хорол та її охорона / Збірник наукових праць “Екологічні дослідження річкових басейнів Лівобережної України”. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2002. – С. 154-158.

16. Гомля Л.М. Фітоценотичне значення заплавлених лісів долини річки Хорол // Еколого-біологічні дослідження на природних і антропогенізовано-змінених територіях : Матеріали конференції молодих вчених. – Кривий Ріг, 2002. – С. 71-73.

17. Надворний В.Г., Гомля Л.М. Особливості поширення та життєдіяльності угруповань безхребетних і заростання рослинними формаціями прибережних екосистем верхньої течії річки Хорол // Збірник наук. праць “Фальцфейнівські читання”. – Херсон, 2003. – С. 238-243.

18. Гомля Л.М., Скудякова Я.О., Олексенко І.О. Особливості болотних ценозів як частини біосфери (на прикладі Хорольських боліт) // Академік В.І. Вернадський і світ у третьому тисячолітті. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Полтава: ТОВ “АСМГ”, 2003. – С. 153-155.

19. Гомля Л.М., Волощенко Є.П. Лікарські рослини Миргородського району, що використовуються в гастроентерології // Академік В.І. Вернадський і світ у третьому тисячолітті. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Полтава: ТОВ “АСМГ”, 2003. – С. 235-237.

20. Гомля Л.М., Скудякова Я.О. Макрофіти долини річки Хорол (Хорольський район, Полтавська область) // Проблеми відтворення та охорони біорізноманіття України. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Полтава: ТОВ “АСМГ”, 2004. – С. 234-236.

21. Гомля Л.М. Проблеми використання, охорони та відновлення екосистем річкових долин Полтавщини // Природничі науки на межі століть. Матеріали науково-практичної конференції. – Ніжин, 2004. – С. 23-24.

22. Гомля Л.М., Олексенко І.О., Волощенко Є.П., Скудякова Я.О. Особливості оптимізації природоохоронної мережі долини р. Хорол // Біорізноманіття: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Полтава, 2004. – С. 123-125.

АНОТАЦІЇ

Гомля Л.М. Рослинність долини річки Хорол та її флористичні і созологічні особливості. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук за спеціальністю 03.00.05 – ботаніка. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2005.

Робота присвячена з'ясуванню сучасного стану рослинного покриву долини р. Хорол, виявленню його флористичних і созологічних особливостей та

закономірностей антропогенної трансформації і розробці на цій основі пропозицій щодо науково-виробничого використання річкових долин Полтавщини.

Виявлено провідні фактори диференціації рослинності в долині р.Хорол. Здійснено класифікацію рослинності долини на основі методики Браун-Бланке. Здійснено порівняльно-структурний аналіз флори, яка представлена 883 видами вищих судинних рослин. Розглянуті систематична, біоморфологічна, еколого-ценотична, географічна, господарська структури флори та з'ясовано їх особливості, проаналізовано особливості розподілу видів флори в долині. Визначено основні напрямки та тенденції змін рослинного покриву. Виявлено 78 видів та 8 синтаксонів, що потребують охорони. Відмічено незадовільний стан охорони флористичного та фітоценотичного різноманіття. Розроблено рекомендації щодо раціонального використання, збереження та охорони річкових долин Полтавщини

Ключові слова: долина річки Хорол, флора, рослинність, синтаксономія, динаміка рослинності, рідкісні види, рідкісні угруповання, охорона.

Гомля Л.Н. Растительность долины реки Хорол, её флористические и соэологические особенности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата биологических наук по специальности 03.00.05 – ботаника. – Национальный педагогический университет имени Н.П. Драгоманова, Киев, 2005.

Диссертационная работа посвящена изучению современного состояния растительного покрова долины реки Хорол, выявлению его флористических и соэологических особенностей и закономерностей антропогенной трансформации, а также разработке рекомендаций относительно научно-производственного использования речных долин Полтавщины.

Установлено, что преобладающими типами растительности долины реки Хорол являются лесная, луговая и болотная. Более двух третей общей площади долины занято трансформированными или искусственными экосистемами. Дифференциация растительности в долине обусловлена мезорельефом территории и эколого-эдафическими факторами, значительную роль играют также водный и солевой режим экотопов.

Осуществлена классификация растительности по методике Браун-Бланке. Установлено, что растительность представлена фитоценозами, которые относятся к 24 классам, 37 порядкам, 48 союзам, 92 ассоциациям, 2 субассоциациям, 27 вариантам и 32 сообществам. Наиболее богатыми по количеству асоциаций являются классы *Phragmiti-Magnocaricetea* (22 ассоциации) и *Molinio-Arrhenatheretea* (13 ассоциаций).

Осуществлен структурно-сравнительный анализ флоры, которая представлена 883 видами, относящимися к 426 родам и 102 семействам. Рассмотрены

систематическая, биоморфологическая, эколого-ценотическая, географическая, хозяйственная структуры флоры, а также особенности распространения видов в регионе. Проведенные анализы показали, что флора занимает промежуточное положение между типичными лесостепными и степными флорами и имеет переходный характер между средиземноморским и бореальным типами, является типичной для региональных флор умеренных широт Голарктики, имеет аридно-термофильные черты, включает существенное количество видов континентальных азиатских флористических центров, однако характеризуется преобладанием видов регионов с повышенной степенью океаничности климата.

Установлено, что наиболее сильное воздействие на растительный покров в современных условиях оказывают антропогенные факторы, прежде всего, выпас, сенокосение, осушение поймы, в меньшей мере – рекреация, рубки ухода в лесах, изменение уровня воды в водоёмах и их эвтрофикация. Трансформация растительного покрова идет в направлении упрощения структуры ценозов всех типов растительности, возрастания количества нестабильных сообществ, снижения продуктивности и устойчивости природных экосистем, сокращения площадей ценных в ботаническом и хозяйственном плане ценозов.

В составе флоры выявлено 78 редких видов и сообщества 8 редких синтаксонов растительности. На основании оценки репрезентативности существующей в долине сети природно-заповедных территорий сделан вывод о недостаточном уровне охраны фиторазнообразия. Разработаны рекомендации по рациональному использованию, сохранению и охране речных долин Полтавщины.

Ключевые слова: долина реки Хорол, флора, растительность, синтаксономия, динамика растительности, редкие виды, редкие сообщества, охрана.

Gomlya L. M. Vegetation of the Chorol river's valley and its floral and zoological peculiarities. – Manuscript.

The thesis for a candidate's degree of biological science in speciality 03.00.05 – botany. – National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov, Kyiv, 2005.

This work is dedicated to elucidation of modern state of vegetation cover of the Chorol river's valley. It is also dedicated to the discovering of its floral and zoological peculiarities, conformity to natural laws of anthropogenic transformation and working-out of propositions based on it, as for scientifically-industrial usage of river valleys of Poltavska region.

The main factors of floral differentiation in the Chorol river's valley are revealed. The classification of valley's flora is made on the base of Brown-Blanke's methodology. The comparative-structural analysis of flora, which is represented by 883 species of

higher vascular plants is made. The systematical, biomorphological, ecologicocenosis, geographical and economical structures of flora are considered, their peculiarities are elucidated and the peculiarities of spreading of floral species in the valley are analyzed. The main directions and tendencies of changes of vegetation cover are determined. 78 species and 8 syntaxons, which need protection of floral and phytocenosis varieties are noted. Recommendations as for the rational usage, preservation and protection of the river valleys of Poltavska region are worked out.

Key words: the valley of the Chorol river, flora, vegetation, syntaxonomia, the dynamics of vegetation, rare species, rare clusters, protection.

Підписано до друку 25.01.2005 р. Формат 60×90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 6.

“Видавництво “Науковий світ””®
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 17, оф. 504.
227-87-13, 227-87-15, 8-050-525-88-77